

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

УДК 340.69

О. М. Моїсєєв, старший науковий співробітник Донецького НДІСЕ, завідувач кафедри кримінального права та процесу Донецького національного університету, доктор юридичних наук, доцент

ВНУТРІШНЄ ПЕРЕКОНАННЯ В СТРУКТУРІ ЕКСПЕРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Досліджено категорію внутрішнього переконання. Визначено його місце в структурі експертних технологій. Виокремлено гносеологічні, світоглядні та моральні підстави внутрішнього переконання експерта. Надано рекомендації експертам, а також слідству (суду) з оптимізації застосування внутрішнього переконання в експертному провадженні.

Внутрішнє переконання визнається підставою оцінювання результатів дослідницьких операцій, а також прийняття експертом управлінських рішень. Наразі в експертну практику активно впроваджуються експертні технології як системи дій експерта з оптимізації експертного провадження. Утім залишаються невизначеними операції в складі експертних технологій, результативність яких зумовлена доцільним застосуванням внутрішнього переконання експерта. Отож, актуальним видається дослідження категорії внутрішнього переконання в структурі експертних технологій з метою забезпечення достовірного, науково обгрунтованого та аргументованого результату судової експертизи.

Мета статті полягає в тому, аби сформулювати рекомендації щодо ефективного застосування категорії внутрішнього переконання в процесі провадження експертизи.

Методом дослідження обрано логічний аналіз змісту понять, узагальнення експертної практики (узагальнено 200 експертних проваджень, виконаних у Донецькому НДІ судових експертиз та інших судово-експертних установах Міністерства юстиції України й Міністерства внутрішніх справ України).

Дослідженню внутрішнього переконання судового експерта та інших процесуальних суб'єктів присвячено роботи багатьох учених¹. Т. В. Авер'янова пов'язує внутрішнє переконання експерта з категоріями ймовірного та достовірного в судовій експертизі. Дослідниця вважає, що ці поняття виявляють ступінь переконаності експерта в істинності висновків. Ймовірності передують недостатньо обґрунтоване знання, а достовірності – навпаки, цілком обґрунтоване знання, яке виключає будь-які сумніви й можливості надання протилежного висновку з посиланням на ті самі підстави. Внутрішнє переконання експерта означає досягнення його особистої впевненості в тому, що конкретне положення є доведеним повною мірою чи в тому, що поставлене завдання розв'язано². На думку А. Р. Белкіна, хоча категорія внутрішнього переконання є суб'єктивною, але вона має об'єктивні засади, що становлять систему, котра містить такі елементи, як професійні якості, фактичні дані, ознаки та властивості об'єктів, що підлягають вивченню експертом; обставини справи, що належать до предмета експертизи та свідчать про походження й реальні умови існування об'єктів, підданих вивченню; весь процес експертного дослідження, його умови, проміжні й остаточні результати, їх оцінювання в частині повноти, логічної та наукової обґрунтованості, достовірності як виключно можливих у конкретних умовах³. Н. П. Майліс підтримує позицію щодо складної структури внутрішнього переконання. За її думкою, воно базується на вивченні досліджуваного об'єкта, результатах експертних експериментів, дослідженні наданих зразків і, за необхідності, матеріалів справи. Експерт аналізує весь технологічний процес, ілюстрації виявлених ознак і переосвідчується, наскільки вони є переконливими для

¹ Див.: *Винберг А. И.* Логика в криминалистической экспертизе / А. И. Винберг // Проблемы криминалистики. — М. : ВЮОН, 1947. — С. 9–30; *Белкин Р. С.* Криминалистика и доказывание. Методологические проблемы : монография / Р. С. Белкин, А. И. Винберг. — М. : Юрид. лит., 1969. — С. 159; *Винберг А. И.* Основные принципы советской криминалистической экспертизы : монография / А. И. Винберг. — М. : Госюриздат, 1949. — 132 с.; *Винберг А. И.* Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе / А. И. Винберг. — М. : Госюриздат, 1956. — 220 с.; *Эйсман А. А.* Заключение эксперта. Структура и научное обоснование / А. А. Эйсман. — М. : Юрид. лит., 1967. — 152 с.; *Белкин Р. С.* Курс криминалистики: частные криминалистические теории : в 3 т. / Р. С. Белкин. — М. : Юристь, 1997. — Т. 2. — С. 331–332; *Аверьянова Т. В.* Судебная экспертиза: курс общей теории / Т. В. Аверьянова. — М. : Норма, 2006. — 480 с.; *Майлис Н. П.* Судебная трасология : учебник [для студентов юрид. вузов] / Н. П. Майлис. — М. : Экзамен; Право и закон, 2003. — С. 61; *Прилуцкий Р. В.* Внутрішнє переконання судді в процесі встановлення істини в кримінальному судочинстві / Р. В. Прилуцький // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Сер.: Юридичні науки. — 2005. — № 1. — С. 199–204; *Шепитько В. Ю.* Проблемы идентификационных исследований в криминалистике // Вибрані твори / В. Ю. Шепитько. — Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2010. — С. 42–46; *Салтевский М. В.* Современная интерпретация оценочных понятий в уголовном процессе и криминалистике / М. В. Салтевский // Экспертное обеспечение правосудия : проблемы теории и практики : матер. междунар. науч.-практ. конф., 7–8 сент. 2006 г. — Симферополь : ДиАйПи, 2006. — С. 52–59.

² Див.: *Аверьянова Т. В.* Судебная экспертиза. — С. 334–335.

³ Див.: *Белкин Р. С.* Указ. праця. — С. 331–332.

сприйняття іншими процесуальними суб'єктами та чи підтверджують вони достовірність сформульованих висновків. Своє пізнавальне й оцінне висловлення експерт буде на висуванні робочих гіпотез; на правильності розв'язаного ним завдання в обсязі його спеціальних знань і наявних методик їх розв'язання; на обґрунтованості та надійності обраних методів, технічних засобів і правильності їх застосування¹. Воно містить як об'єктивні, так і суб'єктивні елементи: професійні якості, фактичні дані, результати експертизи, їх оцінювання в плані повноти, логічної та наукової обґрунтованості². Акцентовано й на психічному аспекті формування внутрішнього переконання, яке формується вільно, без впливу будь-яких зовнішніх стереотипів, відповідно до конкретного експертного завдання³. Внутрішнє переконання є психологічною категорією – це почуття особистої впевненості в тому, що конкретне положення є доведеним повною мірою або ж поставлене завдання є розв'язаним⁴. До об'єктивних підстав внутрішнього переконання Р. С. Белкін відносив також світоглядні принципи та настанови експерта⁵. Значення внутрішнього переконання полягає й у його моральній відповідальності за наслідки, до яких можуть призвести результати проведеної судової експертизи⁶. У його основі знаходяться гносеологічні, логічні, психологічні, а також моральні аспекти діяльності експерта; його формування спрямоване на подолання сумнівів і пошук істини в справі⁷. Отже, у результаті узагальнення підходів учених ми виокремлюємо такі підстави внутрішнього переконання експерта: 1) гносеологічні, 2) світоглядні, 3) моральні.

Експертну технологію пропонуємо розуміти як систему робочих операцій, що полягають у раціональних діях із оптимального використання судовим експертом наявних ресурсів (матеріальних, технічних і фінансових, трудових, інтелектуальних, нормативно-правових) для забезпечення достовірного, науково обґрунтованого та аргументованого результату судової експертизи. Експертні технології за інформаційним критерієм розподілено на стадії: підготовчу – на якій судово-експертна установа отримує завдання й матеріали на експертизу та її прийняття експертом до виконання; робочу – її зміст полягає у визначенні оптимального порядку застосування окремих експертних методик; стадію супроводження висновку експерта – на якій оцінюються результати експертизи слідчим (судом), ознайомлюються з ними інші учасники кримінального процесу, допитується експерт з метою отримання від нього роз'яснень і доповнень із приводу результатів виконаної експертизи, а також

¹ Див.: *Майліс Н. П.* Судебная трасология. — С. 61.

² Див.: *Белкин Р. С.* Указ. праця. — С. 331–332.

³ Див.: *Майліс Н. П.* Руководство по трасологической экспертизе : учеб. пособие [для вузов] / Н. П. Майліс. — М. : Щит-М, 2007. — С. 332.

⁴ Див.: *Аверьянова Т. В.* Судебная экспертиза. — С. 334–335.

⁵ Див.: *Белкин Р. С.* Указ. праця. — С. 331.

⁶ Див.: *Аверьянова Т. В.* Судебная экспертиза. — С. 197.

⁷ Див.: *Аверьянова Т. В.* Формирование внутреннего убеждения эксперта / Т. В. Аверьянова // Про актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів : зб. матер. міжнарод. наук.-практ. конф. — К. : Еліт Принт, 2010. — С. 15–18.

можливе використання результатів експертизи в профілактичній роботі слідчого (суду)¹. Розглянемо саме реалізацію внутрішнього переконання для прийняття рішення експертом на стадіях експертних технологій.

Гносеологічні підстави до внутрішнього переконання експерта узагальнюють його фахову підготовку, професійний досвід, результати проведених досліджень у разі виконання конкретної експертизи. До таких відносимо уявлення експерта про результативність застосування експертних засобів. Н. І. Клименко конкретизує перелік експертних завдань, які не вирішено на сучасному етапі розвитку судової експертизи (ідентифікація особи за почерком у випадках обмеженого обсягу графічного матеріалу, значного зміння почерку, а також у випадках дослідження стислих і конструктивно простих підписів; визначення давності пострілу, часу написання текстів тощо)². Ці відомості можуть справити певний вплив на внутрішнє переконання експерта та сприяти відмові від вирішення завдання на початковій стадії експертних технологій, якщо воно потребує пошукових досліджень. Гносеологічні передумови внутрішнього переконання ми пов'язуємо також із обранням експертних методик на робочій стадії експертних технологій. На переконання вчених, експертні методики характеризуються різним ступенем доказового значення та конкурують між собою за критеріями доступності, економічності, збереження об'єкта дослідження та ін.³ За своїм фаховим рівнем експерт може навіть перевищувати можливості деяких науково-технічних засобів. Наприклад, в експертну практику впроваджуються стандартні програмно-математичні методи, однак цілеспрямованого дослідження їх достовірності в судовій експертизі донині не здійснено. Тож, стандартні програми графічного моделювання, прикладні пакети оброблення зображень, комп'ютерних розрахункових таблиць тощо застосовуються в судовій інженерно-транспортній експертизі. Водночас ми не зустріли жодних посилань на результати їх тестування. Хоча такі програми й перевірені багаторічною практикою, все ж таки для моделювання граничних чи незвичайних ситуацій ДТП їх придатність не видається очевидною. Отже, фахові уподобання експерта є вагомим чинником у формуванні його внутрішнього переконання.

Світоглядні підстави – це система поглядів, принципів, уявлень, що визначають сприйняття світу та шляхи його пізнання. Холізм як світоглядна позиція суб'єкта дослідження передбачає усвідомлення взаємозалежності всіх об'єктів і процесів світу, переконання в тому, що ціле завжди більше за суму його складових. Позиція редукціонізму базується на розумінні незалежності частин, що становлять ціле; такий підхід передбачає зведення складного явища до суми простих⁴. Узагальненням експертної практики нами

¹ Див.: *Моїсєєв О. М.* Експертні технології: теорія формування і практика застосування : монографія / О. М. Моїсєєв. — Х. : Харків юрид., 2011. — С. 68.

² Див.: *Клименко Н. І.* Концептуальні питання судової експертизи / Н. І. Клименко // *Криміналістика и судебная экспертиза*. — 2009. — Вып. 55. — С. 5.

³ Див.: *Сімакова-Єфремян Е. Б.* Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні / Е. Б. Сімакова-Єфремян, Т. Є. Балинян, Л. М. Дереча // *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. праць. — Х. : Право, 2010. — Вип. 10. — С. 151–161.

⁴ Див.: *Владимиров Ю. С.* Метафізика / Ю. С. Владимиров. — М. : Лаборатория базовых знаний, 2002. — 550 с.

виокремлено такі особливості світоглядного характеру, що справили вплив на формування внутрішнього переконання експерта на робочій стадії експертних технологій. Під час проведення ідентифікації за динамічними слідами (в судовій балістиці, трасології) найчастіше виявляється відповідність обмеженої кількості трас на фоні значної кількості таких, що не збігаються. Якщо експерт ураховує не тільки наявність і кількість ідентичних трас, а і їх взаємне розташування, унікальну послідовність, відстані до меж сліду, тобто розглядає їх сукупність як комплекс, такий підхід можна вважати виявом холістичного світогляду. Він формує внутрішнє переконання про тотожність порівнюваних об'єктів у разі наявності в слідах фонові кількості нестабільних трас випадкового характеру. Навпаки, якщо експерт обмежується зіставленням лише кількості ідентичних трас із кількістю трас, що не збігаються, тобто аналізує результати зіставлення з позицій редуccionізму, то за внутрішнім переконанням він може не визнати об'єкти тотожними. У процесі вивчення експертної практики ми спостерігали особливості інтерпретації експертом результатів вимірювань зі світоглядної позиції суб'єктивізму (як абсолютізація почуттів у досягненні істини). Наприклад, під час трасологічного дослідження при встановленні розмірних характеристик сліду взуття експерт намагається з точністю до міліметрів визначити його довжину. Утім об'єктивно ця точність є недосяжною через нечіткий характер меж сліду. Також траплялися випадки вияву світоглядної позиції релятивізму (перебільшення залежності процесу пізнання від його умов) в обґрунтуванні висновків експерта: жодний результат експертизи не вважається обґрунтованим повною мірою. За нашими спостереженнями, така світоглядна позиція полягає в домінуванні відмови експерта він надання категоричного висновку в ідентифікаційних дослідженнях, зокрема в судовому почеркознавстві й техніко-криміналістичній експертизі документів.

Моральні підстави внутрішнього переконання можна розуміти як почуття особистої відповідальності за дії з прийняття експертизи до виконання, її проведення та за наслідки експертизи¹. Моральний аспект внутрішнього переконання виявляється на всіх стадіях експертних технологій. На початковій стадії результативність подальших дій експерта залежить від його особистого ставлення до призначеної експертизи. Питання щодо наявності перешкод морального характеру до проведення експертизи віднесено на розсуд експерта². Тож, згідно зі ст. 11 Закону України «Про судову експертизу» до виконання обов'язків судового експерта не можуть бути залучені особи, визнані в установленому законом порядку недієздатними, а також особи, які мають судимість³. Стаття 75 КПК України розширює цей перелік. У ст. 54 та 62 КПК України конкретизовано підстави до відведення експерта. Отже, за моральними підставами експерт має заявити самовідвід у випадках особистої зацікавленості в результатах експертизи.

¹ Див.: *Аверьянова Т. В.* Судебная экспертиза. — С. 197.

² Див.: *Шерстюк В. М.* Професійна етика судового експерта як складова судової етики / В. М. Шерстюк // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України; КНУВС. — К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. — № 1(7). — С. 5–10.

³ Див.: Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII (зі змінами та допов. станом на 9 лип. 2007 р.) // Бюл. законодавства і юрид. практики України. — 2002. — № 7 : Судові експертизи в Україні. — С. 5–10 (додатково див. Рішення КСУ від 9 лип. 2007 р. № 6-рп/2007).

Також на прийняття рішення стосовно проведення експертизи впливає об'єктивність експерта щодо обставин події, які підлягають вивченню. Для цього йому надсилають відповідні протоколи слідчих дій та інші матеріали кримінальної справи. Такі процесуальні документи в більшості випадків мають певний негативний зміст, пов'язаний із обставинами злочину, а отже, не можуть не позначитися на моральному стані особи експерта. Відносно мінімізації такого впливу в науково-методичній літературі можна зустріти слушну рекомендацію, за якою експерта слід інформувати тільки про обставини, які безпосередньо стосуються питань, ним розв'язуваних¹. Розвиваючи цю думку, можна дійти висновку про доцільність інформування експерта лише про достовірні встановлені факти, оскільки під впливом висловлюваних слідчим припущень, сумнівів, версій, що підлягають перевірненню, в експерта може сформуватися певна настанова, яка надалі справлятиме небажаний вплив на сприйняття й витлумачення ним результатів проведених досліджень. Відтак, обмеження експерта лише відомостями, які стосуються предмета експертизи, виключає можливість руйнування моральних підстав його внутрішнього переконання.

На робочій стадії експертних технологій експерт самостійно обирає засоби, прийоми й методи дослідження. Експерта слід розглядати як особу, якої не залежить у процесуальному плані та зберігає самостійність у межах своєї компетенції². Його незалежність можна назвати основним принципом судово-експертної діяльності (ст. 3 Закону України «Про судову експертизу»). Будь-який вплив на експерта з метою одержання висновку на користь будь-кого з учасників процесу чи в інтересах інших осіб виключено, серед іншого й із боку слідчого, судді, осіб, що проводять дзнання, прокурорів, а також інших державних органів. Водночас судовий експерт взаємодіє зі слідством (судом, іншим органом, що призначив експертизу), і, на думку вчених, така взаємодія може набувати складного чи навіть конфліктного характеру³. Роль слідчого у такій взаємодії можна вважати провідною. Отож, моральним обов'язком експерта є усунення умов для будь-якого незаконного впливу інших процесуальних суб'єктів, а також посадових осіб чи громадян.

Стадія супроводження експертизи в складі експертних технологій передбачає дії експерта з роз'яснень і доповнень, які він надає на досудовому слідстві та під час судового розгляду кримінальної справи. Проблеми, що виникають при цьому, пов'язані з необхідністю сприяння слідчому, суду, іншим учасникам кримінального процесу в правильному тлумаченні

¹ Див.: Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. — К. : Юрінком інтер, 2004. — С. 60; *Лазарева Л. В.* Специальные знания и их применение в доказывании по уголовному делу : монография / Л. В. Лазарева. — М. : Юрлитинформ, 2009. — С. 154.

² Див.: *Шамсеева Л. И.* Понятие, сущность и формы взаимодействия следователя со сведущим лицом / Л. И. Шамсеева // Процессуальные аспекты судебной экспертизы : сб. науч. трудов. — М. : ВНИИСЭ, 1986. — С. 160.

³ Див.: *Гончаров Д. В.* О некоторых проблемах взаимодействия следователя и эксперта / Д. В. Гончаров, В. Н. Карагодин, В. В. Котов // Теория и практика судебной экспертизы в современных условиях : матер. 2-й Междунар. науч.-практ. конф., 24–25 июня 2009 г. — М. : Проспект, 2009. — С. 88–90.

результатив експертизи. У зв'язку з цим доволі часто між експертами й уповноваженими, що мають право оцінювати висновок експертизи, чи іншими суб'єктами кримінального процесу, які можуть лише ознайомлюватися з ним, виникають непорозуміння. Тому актуальним завданням є роз'яснення експертом підстав його внутрішнього переконання, що послугувало передумовою отриманих висновків. Необхідність у роз'ясненнях і доповненнях виникає тоді, коли експертизу визнано недостатньо прозорою чи повною¹. Т. В. Авер'янова наголошує на тому, що мовний опис залишається основним засобом представлення результатів експертного дослідження². У процесі описування перебігу та результатів дослідження ним передбачено не тільки довести до слідчого (суду) логічні підстави проміжного й остаточних висновків, а й переконати всіх, хто ознайомлюється з цим юридичним документом, в об'єктивності, повноті та достовірності проведених досліджень, тобто продемонструвати непорушність свого внутрішнього переконання. Інші суб'єкти кримінального процесу, які не мають спеціальних знань, сприймають висновок експертизи насамперед за логічними критеріями. Отже, слід ще раз наголосити на тому, що висновок експерта має бути зрозумілим не тільки фахівцеві, а й будь-якому учаснику судочинства³. У протилежному разі оцінювання слідчим (судом) доказового значення виявлених експертом фактів і обставин потребує додаткового допиту експерта чи проведення інших слідчих дій⁴. Утім, внутрішнє переконання експерта стає такою складовою отриманих висновків, яка не піддається логічному перевірненню. Тому на стадії супроводження експертизи експерт має розтлумачувати підстави свого внутрішнього переконання – гносеологічні, світоглядні та моральні.

Зазначені підстави внутрішнього переконання не можуть уважатися незмінними під впливом набутого професійного досвіду, самоосвіти експерта, унаслідок виховної роботи в судово-експертній установі. Отже, і позиція експерта щодо обґрунтованості зробленого ним висновку може змінюватися після завершення експертизи. Наприклад, у сучасній практиці техніко-криміналістичної експертизи документів можливо виявити ознаки застосування фотополімерних технологій для виготовлення підроблених печаток. Тож, якщо експерт відсутність порушення геометрії відбитку печатки раніше вважав ознакою відсутності підроблення, то завдяки набутому професійному досвіду він має змінити погляд на отриманий раніше висновок. За нашими спостереженнями, досвідчені експерти об'єктивно ставляться до оцінювання результатів порівняльного дослідження, ґрунтуючи свій висновок на порівняно більшій сукупності загальних і окремих ознак. Нами відмічено випадок, коли експерт відмовився від ідентифікації зброї за слідами полів нарізів на кулі, посилаючись на факт видозмінення мікрорельєфу каналу ствола через корозію. Однак під час

¹ Див.: Ус И. И. Особенности оценки заключения эксперта / И. И. Ус // Теория та практика судебной экспертизы и криминалистики : сб. науч. работ. — Х. : Право, 2008. — Вип. 8. — С. 62.

² Див.: Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. — С. 118.

³ Див.: Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. — С. 470; Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы : назначение, производство, использование : учеб.-практ. пособие / М. Г. Щербаковский. — Х. : Эспада, 2005. — С. 161–162.

⁴ Див.: Орлов Ю. К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве / Ю. К. Орлов. — М. : ИПК РФЦСЭ, 2005. — С. 151.

повторної експертизи, яку проводив досвідчений експерт, до ідентифікаційного поля було включено первинні сліди каналу ствола, які меншою мірою піддалися корозії. У результаті вдалося ідентифікувати зброю за комплексом слідів на кулях. У цьому разі виявився ширший професійний підхід експерта, котрий проводив повторну експертизу. Моральні переконання експерта можуть змінюватися в результаті організаційно-виховних заходів у судово-експертній установі. Так, в окремих висновках комісійних експертиз наявні помилки орфографічного та логічного характеру, попри наявність у складі комісії досвідчених фахівців. Шляхом опитування експертів ми встановили, що таке сталося з причин морального характеру: менш досвідчені члени комісії не наважилися виправляти текст, складений досвідченими колегами. Також нами відмічено випадки, коли в повторних експертизах з хибного почуття корпоративної солідарності експерти відмовлялися від надання висновку замість категоричного спростування результатів первинної експертизи. Унаслідок же цілеспрямованої виховної роботи моральний клімат у судово-експертній установі поліпшився.

Таким чином, категорія внутрішнього переконання набуває вирішального значення на всіх стадіях експертних технологій. Слід визнати плідність підстав до внутрішнього переконання експерта. Рекомендуємо слідчому (суду, іншій особі або органу, що призначає експертизу) з метою виключення можливості небажаного впливу на моральні підоснови внутрішнього переконання експерта мінімізувати обсяг матеріалів справи, наданих для проведення експертизи, та обмежувати їх предметом експертного дослідження. Також рекомендуємо слідчому (суду) під час отримання від експерта роз'яснень і доповнень до зробленої ним експертизи виявляти можливість змінення внутрішнього переконання стосовно зроблених висновків. Для зміцнення об'єктивних підстав внутрішнього переконання фахівців рекомендуємо керівникам судово-експертних установ систематично вживати заходів щодо професійного навчання та виховання кадрів.

ВНУТРЕННЕЕ УБЕЖДЕНИЕ В СТРУКТУРЕ ЭКСПЕРТНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

А. М. Моисеев

Исследована категория внутреннего убеждения. Определено его место в структуре экспертных технологий. Выделены гносеологические, мировоззренческие и моральные основания внутреннего убеждения эксперта. Даны рекомендации экспертам, а также следствию (суду) по оптимизации применения внутреннего убеждения в экспертном производстве.

INTERNAL BELIEF IN STRUCTURE OF EXPERT TECHNOLOGIES

O. M. Moisieiev

The article studies the category of inner certainty, defines its place within the structure of expert techniques and points out gnosiological, worldview and moral grounds for inner certainty of an expert. It suggests recommendations to experts and the prosecution (the court) how to optimize the use of inner certainty in expert proceedings.